

найдавніших часів, людина завжди прагнула облаштувати свій будинок так, щоб отримувати максимум комфорту, докладаючи при цьому мінімум зусиль.

Саме освітлення, як ніщо інше, впливає на домашній затишок. Правильно підібране світло здатне навіть впливати на настрій. Воно може як позитивно, так і негативно позначитися на працездатності. Регулюючи освітлення можна створити інтимну або робочу обстановку, заспокоїти думки і підготувати себе до сну або, навпаки, викликати мозкову активність і прокинутися.

Крім функціональності, світло також виконує декоративну функцію. Правильно вибираючи яскравість та колір освітлення, можна візуально змінити інтер'єр та створити потрібну атмосферу. Саме тому правильному освітленню необхідно приділити належну увагу. Смарт технології, що недавно з'явилися, сьогодні набирають популярність у всьому світі. Ще донедавна розумне освітлення вважалося дуже дорогим, проте зараз воно стає доступнішим. З'являються безліч виробників, додаткові функції та різні типи смарт-підсвічування.

Як працює технологія розумного освітлення у будинку? Керувати світлом можна за допомогою або дистанційного пульта, або голосових команд. Нові версії мають спеціальні програми для смартфонів, який служить своєрідним пультом.

Розумне освітлення – технологія освітлення, спрямована на збільшення енергоефективності та комфорту використання штучних джерел світла, що досягається завдяки використанню автоматизованого керування, датчиків освітленості, а також можливостей планування, акцентування та сучасних способів взаємодії з людиною та іншою технікою.

Ключові слова: світло, інтер'єр, будинок, інновація, розумні технології, штучний інтелект, архітектура освітлення.

УДК 711

doi: 10.31650/2786-7749-2023-1-90-100

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПРОСТОРОВИХ АРХЕТИПІВ ПРИ ПЕРЕХОДІ ДО ТЕХНОЦИВІЛІЗАЦІЇ

¹Б.О. Приступлюк,

pristbogdan@ogasa.org.ua, ORCID: 0000-0003-0676-6691

¹Одеська державна академія будівництва та архітектури, Україна

Анотація. Стаття присвячена вивченню динаміки розвитку просторових архетипів при переході до техноцивілізації. Особливу увагу приділено пошуку нових підходів до розвитку історичних міст та їх центрів, ідеологічних та методологічних засад збереження пам'яток архітектури, а також історико-архітектурної спадщини, її використання та розвитку в умовах стороннього, тобто техногенного середовища та глобалізації. **Виявлено, що основні тенденції** вирішення проблем співіснування, з одного боку, міського середовища і міської культури, а з іншого – урбанізованого оточення і масової культури сьогодні пов'язано з кількома тенденціями розвитку штучного оточення. Серед них найбільшої вагомості набувають процеси спочатку протистояння і поляризації, а потім протиборства і поглинання урбанізованим оточенням міського середовища. Доведено, що привабливість міст визначається безумовними плюсами міського життя, яке в рази збільшує темпи соціокультурного розвитку сучасного суспільства. Розробка концепції архітектурного простору як динамічної системи та виявлення його гуманітарної основи, яка через архітектуру незмінно транслюється у середовище існування людини в рамках будь-якої соціальної системи – від традиційної до техногенної.

Ключові слова. Архітектурний простір, техноцивілізація, просторові архетипи, новітня архітектура, містобудування, урбанізм, планувальні утворення.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження пов'язана із динамічним розвитком техноцивілізації, суспільства та архітектури на сучасному етапі. Зростаюча агресивність міського середовища, що викликає трансформацію життєвого простору і відбивається на взаємному впливі техногенної та традиційної цивілізації, вимагає вивчення основоположних закономірностей формування архітектурного простору сучасної людини.

Реальна картина динаміки архітектурного простору в новітній архітектурі та містобудуванні – як у світі, так і в Україні, що розташована між світовими полюсами Заходу та Сходу, території з етнічно та конфесійно змішаним населенням, – недостатньо ясно виявлена. Вивчення процесів розвитку архітектури у центральних та прикордонних регіонах необхідне для складання більш повного уявлення про подальші шляхи формування української, а також європейської та світової архітектури в цілому.

Недослідженими залишаються питання взаємовпливу регіональних, національних та конфесійних традиційних спільнот та їх впливу на техногенне суспільство, що формується у мегаполісах на базі техноцивілізації, що виражається в архітектурі як її матеріальному носії. В умовах, що склалися, необхідний пошук нових підходів до розвитку історичних міст та їх центрів, ідеологічних та методологічних засад збереження пам'яток архітектури, а також історико-архітектурної спадщини, її використання та розвитку в умовах стороннього, тобто техногенного середовища та глобалізації. Зацікавленість просторовим аспектом архітектурного середовища в даний час пояснюється не тільки швидким оновленням наукової і художньої картини світу, появою нових естетичних феноменів, а й різким загостренням просторових проблем міста. Навантаження на простір наближаються до максимальних показників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З погляду підходу до базової категорії «архітектурний простір», що розглядається в роботі, досліджуються, перш за все, просторові концепції таких майстрів архітектури та теоретиків мистецтва як А. Боков, А. Большаков, А. Брінкман, А. Габричевський, В. Глазичев, Г. Горшкова, З. Гідіон, Кр. Дей, Ч. Дженкс, М. Дуцев, А. Єфімов, А. Іконніков, Ю. Кармазін, І. Лежава, К. Лінч, Д. Мелодінський, А. Некрасов, К. Норберг-Шульц, Н. Павлов, Ф.Л. Райт, А. Раппапорт, П. Флоренський, Л. Холодова, М. Шубенков, П. Ейзенман, Ю. Янковська та ін.

Окремі аспекти досліджуваної теми частково висвітлені у працях: А. Грюнбаха, П. Норри, К. Лінча та інших; щодо розвитку середовища міста та естетичних проблем - Я. Гейла, А. Мардера, М. Міхайлова, А. Моля, Я. Мукаржовського, М. Реймерса, С. Хасієвої, Н. В. Шимка, Ю. Шкодовського, С. Шубович, Х. Штейнбаха, О. Швидковського, З. Яргіної, О. Лапшиної, В. Ніколаєва, І. Розельсон, О. Фоменко, Л. Скульмовської, Є. Орлової, Т. Дрідзе, О. Трошкіної та інших.

Перший крок у цьому напрямі був здійснений Е. Сааріненом у його теорії органічної децентралізації, де вперше розглядається можливість реконструкції урбанізованих міських територій шляхом створення районів, подібних до середньовічних міст і спроможних вільно розвиватися [11, с. 349]. Ці ідеї динамічного розвитку були підхоплені японськими метаболістами в їх теоріях і концепціях глобальних кластерних утворень [12, с. 48], а також в деяких сучасних пропозиціях щодо формування локальних кластерів [13, с.398].

Мета дослідження. Визначити динаміку розвитку просторових архетипів при переході до техноцивілізації.

Завдання дослідження:

- Провести аналіз відомих теорій органічної децентралізації.
- Розробити концепції архітектурного простору як динамічної системи і виявити його гуманітарну основу.

Виклад основного матеріалу. Архітектурний простір - категорія, яка характеризує властивості простору, що штучно створена за допомогою засобів архітектури [5; с.125]. Для вираження повноти архітектурного простору важливо не тільки розташувати правильно побудовані будівлі, а й надати певні можливості для проживання людини. Дослідники теорії архітектури використовують термін «архітектурний простір» як допоміжний інструментарій для пояснення інших феноменів, які не виявляють його сутнісних характеристик.

Протягом довгого періоду архітектура і її розуміння змінювалися в уявленні архітекторів, та й взагалі людей, для яких архітектура і призначена. Змінювалося світогляд, функції, взаємозв'язки окремих компонентів архітектурного середовища. А також змінювалося розуміння цілей архітектури, а значить, і розуміння того, до якої архітектури потрібно прагнути.

Архітектура в усі часи сприймалася як діяльність формування ідеального простору, а місто - як соціальна структура, що обмежена територіально. Місто розглядали як можливість для соціальних експериментів, де архітектурні об'єкти створювалися як соціокультурні доміанти, які активно впливали на свідомість людини [2, с. 34].

Кожна історична епоха створює свою модель міського простору. Тому можна стверджувати, що архітектурний простір міста є відображенням тих соціокультурних процесів, які відбуваються в суспільстві.

Невід'ємною частиною архітектурного простору є людина, що знаходиться в ньому. Актуальними стають особливості взаємодії комплексу різних форм і засобів створення простору саме з точки зору прямого або опосередкованого впливу на людину [4, с. 118]. Настрій завжди позначається на поведінці людини. Архітектура може навіть виховувати людину. Цікавими видаються в цьому відношенні дослідження впливу відкритого і закритого простору на людину в міському середовищі.

Залежно від того, як архітектурний простір відноситься до природного, його поділяють на відкритий та закритий. Відкритий повністю знаходиться в природному просторі, а закритий навпаки, є повністю ізольованим. Подібно відкритим і закритим просторам в природних умовах, таким як широке поле, луг і, навпаки, густий ліс, печери, в місті людина відчуває себе вільно і спокійно на відкритому просторі (набережна, парк), тривожно, насторожено на напіввідкритих ділянках і напружено на закритих ділянках (вузька вулиця, підземні переходи). Тому в місті так необхідні широкі бульвари, паркові зони, фонтани і лавки, покликані допомогти людині знизити темп життя після робочого дня і відновити свої душевні та фізичні сили.

Нас цікавить не сам архітектурний простір, чи з чого він складається, а чому він включає в себе саме ці елементи, чому вони взаємодіють саме так, а не інакше. Важливо розуміти, як простір впливає на людину, що знаходиться в його межах, а також як він впливає на інші суміжні простори. Тобто необхідно розглядати людину неподільно від того простору, в якому вона знаходиться.

Для аналізу архітектурного простору важливо звернутися до поняття «архетип», яке введено в науковий обіг К.-Г. Юнгом. На думку К.-Г. Юнга, в кожній окремій людині крім особистих спогадів є великі «початкові» образи, успадковані можливості людського уявлення [6; с. 88]. Він підкреслював, що спадково передається лише уява і тільки невелика частина людей здатна дану інформацію відкрити і транслювати. У нашому випадку виявити просторові архетипи здатні архітектори, які за родом своєї професійної діяльності транслюють і створюють нові просторові форми.

Найбільш цінними ми сприймаємо ті архітектурні форми, які існують в людській культурі вже багато тисячоліть. Вони органічно входили в цілісне світосприйняття давньої людини і, як усвідомлені або неусвідомлені уявлення, передавалися в його просторових образах. Незважаючи на тривалий шлях соціального розвитку суспільства, антропологічні характеристики людини залишилися майже без змін. Існують базові просторові форми, які

завжди сприймаються як семантично, так і естетично насичені - це і є просторові «архетипи» [6, с. 24].

Базовим архетипом архітектурного простору є архетип центру. Історія містобудування свідчить про орієнтацію будь-якої форми поселення на сакральний центр, яким може бути храм або історичний центр. У сучасному мегаполісі центр також сакральний, ми маємо справу або з історичним ядром, архітектурним простором, який слугує базовим елементом національної ідентичності, або з бізнес-центром. Саме тому він знову стає непридатним для проживання людини, що пояснюється, перш за все, відсутністю інфраструктури повсякденного простору людини.

Іншим базовим просторовим архетипом є архетип кордону. Кордон може носити соціальний, конфесійний, державний, національний або будь-який інший характер, а відокремлюючими або роз'єднуючими маркерами часто стають архітектурні об'єкти.

Архетип кордону включає в себе як просторові перешкоди, так і соціальні. Архітектурний простір пов'язаний не тільки з фізичним переміщенням людини, але і з уявним подоланням тих чи інших меж. Кордон, що обмежує певний простір і розділяє його на внутрішнє і зовнішнє, мислиться як процес переходу – наприклад, деякі архітектурні об'єкти, будучи відкритим громадським простором, служать своєрідною межею світу реального міста і глобального світу [7, с. 56]. Для індивіда відвідування таких об'єктів є «вихід» за межі його соціокультурної моделі, а даний архітектурний об'єкт є свого роду межа, що розділяє два соціокультурних простори.

Змінюються стилі, йде активний пошук архітектурної форми, але тільки наявність просторових архетипів дає людині повне включення в середовище його життєдіяльності і створює відчуття світопорядку на противагу хаосу, що, в свою чергу, визначає наші естетичні оцінки архітектурних об'єктів, оскільки прекрасне в архітектурі - це відповідність і цілісність. Просторові архетипи є значущими базовими орієнтирами архітектурного простору, будучи при цьому емоційно зумовленими елементами формування архітектурних форм [10, с. 32].

Сприйняття людиною архітектурного простору має бути впорядковане, організоване, направлене та акцентоване. Наприклад, значущі будівлі в місті повинні бути показані найкращим чином, з усіх боків їх повинен оточувати художньо організований архітектурний простір.

Штучне середовище, створюване людиною, при втіленні просторових архетипів дає нові форми вежі, як висотного орієнтиру, і лабіринту, як скарбниці певного сакралізованого, таємного місця.

Міста в рамках сучасної техногенної цивілізації розвиваються таким чином, що протилежні, по суті, просторові архетипи «вежа» і «лабіринт» починають зростатися, нівелюватися. При цьому втрачається первісне значення архетипу: воно інвертується у міському просторі. Простежимо динаміку цього процесу у його історичному розвитку. Спробуємо визначити, якою силою наділено було те чи інше місце у місті, яким знаком воно відзначалося [7, с. 57].

У розвитку техноцивілізації відбувається переродження, зрощування цих архетипів. Ділові центри нових міст утворюють лабіринт веж-хмарочосів, який набуває іншого порядку складності, скасовуючи функцію вежі як висотного орієнтиру. Тут потрібна інша система орієнтування та пересування. Трансформується і просторовий архетип вежі, набуваючи динамічних властивостей. Рух, властивий вітрогенераторам, або обертання поверхів висотної будівлі задає динамічну форму вежі, схильну до трансформацій.

Вежа. У стародавньому місті висотних будов було небагато. Вони і тепер ще зберігають своє панівне становище у центрах деяких історичних міст. Такими висотними домінантами у місті-фортеці служили фортечні вежі, а також будівля головного храму та його дзвіниці. Цілий ряд парафіяльних церков у середньовічному місті, що розростається, становив у ньому систему орієнтирів, що позначають центральні місця парафій.

Західноєвропейське місто мало також вежу на ратуші, що відзначає місце світської влади. Промислова революція та поява в містах заводських районів призвели до утворення нових висотних орієнтирів, що позначили силу місця концентрації робітників. Висотними маяками стали заводські труби, водонапірні вежі, опори ліній електропередач та цілі багатопверхові виробничі будівлі.

Нові житлові райони стали складним лабіринтом висотних будинків типового зразка, в якому надзвичайно важко орієнтуватися. Відомі приклади, коли мешканець новобудов, що вперше вийшов з під'їзду свого будинку, не в силах був відірватися від його стін, оскільки втрачав надію знайти дорогу назад. Так висотні будівлі, що становлять кластер чи групу, сприяють втраті вертикальними архітектурними формами свого прямого призначення просторових орієнтирів у місті. Нарешті поява хмарочоса встановила остаточне інвертування значення вежі в міському центрі. Так званий діловий район, або Сіті, що розташувався у групі хмарочосів, є, по суті, новий лабіринт підвищеної складності – у прямому та переносному значенні цього слова.

Підвищена поверховість надає лабіринту багато рівнів, а швидкісні ліфти, доріжки, що біжать, і ескалатори складають його тіло. Такий лабіринт із веж вимагає застосування іншої системи орієнтації та навігації. Тут включається інформаційна мережа-дублер, що здійснює електронну навігацію, що широко використовується тепер при пересуванні містом – насамперед автотранспортом.

Зауважимо, що Сіті теж наголошує на силі, властивій певному місцю. Це сила грошей і влади, тому що в районі Сіті розташовуються насамперед банки та офіси. Зазначимо також, що група хмарочосів справді слугує лише знаком, символом заявленої влади, її уособленням та позначенням сили місця. Насправді, як такі, висотні будівлі дуже вразливі, чому є порівняно недавній приклад руйнування висоток-близнюків торгового центру в Нью-Йорку.

Лабіринт. Не лише архетип «вежі» зазнавав подібних перетворень. Їх випробовував і архетип «лабіринт», втілений у мережі вулиць міста. Пробивання в міському середовищі проспектів – прямих широких шляхів – дозволило здійснювати швидкісне вільне пересування у просторі. Гнучкість сучасного планування міста досліджували такі майстри містобудування та архітектури, як З. Гідіон та К. Лінч. Проспект спочатку був орієнтований, як правило, на деякий висотний маяк, вежу, наприклад, тріумфальну арку на площі. В даний час це може бути і багатофункціональний торгово-розважальний центр, який не завжди має вертикальний знак.

Частіше його розташування позначається розширенням простору проспекту до відкритої площі. Тоді вільний від навколишньої забудови простір стає домінантою в міському лабіринті і не потребує додаткового позначення. Існує інший шлях динамічного розвитку лабіринту як просторового архетипу. У рамках техногенної цивілізації він може бути споруджений як певна споруда, складна просторова структура, що відкриває для огляду свої надра, на відміну від природного аналога – гірської печери, в якій лабіринт прихований, таємний [8, с. 127].

Прикладом подібного лабіринту, що став вежею, міг би послужити «Пам'ятник III Інтернаціоналу», запропонований в 1920 художником Володимиром Татліним для будівництва в Москві. Таким чином встановлено, що місто у своєму історичному розвитку, територіальному та висотному зростанні, зі збільшенням щільності забудови призводить до *нівелювання, а часом – інвертування значення просторових архетипів. Вежа як багатопверхівка втрачає функції орієнтира* в кластерному облаштуванні будівель і стає елементом корпусу багатопверхівок міста-лабіринту. *Лабіринт міських просторів, навпаки, відкриваючи перспективу широких проспектів, включає функції орієнтури.* Зрощуючись, таким чином, один з одним, *вежа та лабіринт утворюють систему міських просторів нового рівня складності, яка потребує іншої, нетрадиційної системи орієнтації* городян у навколишньому просторі.

Історичну динаміку просторових архетипів можна простежити, якщо розглядати архітектуру загалом як експансію людини у простір у вигляді руху. Взаємодія маси та простору створює архітектурну форму – цей закон встановлено у рамках класичної теорії архітектури. В даному дослідженні з точки зору системи силових полів архітектурний простір розглядається відповідно як поле тяжкості, поле дії та поле бачення, а також як поле смислів.

В історії сучасної архітектури і містобудування на тлі протистояння двох ідеологій професійного мислення – урбанізму та дезурбанізму – спостерігалися тенденції до їх узгодження в новому будівництві та при реконструкції міст і урбанізованого оточення. До тенденцій зближення міського й урбанізованого способів життя можна віднести пошуки нової оптимальності, що стосувалися не тільки розмірів міст, їх районів і мікрорайонів, а і їх якісних відмінностей. На цій основі створювалися проекти нових міст у межах регіонального розселення, нестандартних і нетипових планувальних утворень всередині самих міст.

Найбільш яскраво тенденції до гібридизації нового розпланування урбанізованого оточення послідовно втілювалися в ідеях «оптимального міста», «міст-садів» і «міст-супутників», «технопарків і технополісів», різноманітних кластерів і кондомініумів, нових кварталів, «оазисних», «острівних» і «архіпелагових» утворень, інших відносно автономних і цілісних утворень, побудованих на композиційній основі, на відміну від комбінаторики урбанізованих територій.

Сутність ще однієї тенденції пошуку нових якостей урбоміського гібридного середовища полягала у формуванні так званих «урбанізованих едностей», «сусідств» і «спільнот», які були різними за своєю ємністю і формою, соціально-економічною і демографічною структурами населення [15-17]. У спільнотах іноді співмешкали представники різних етнічних груп, іноді в них поєднувалися різні соціальні прошарки, а іноді мешканці поділялися за економічними, професійними чи навіть креативними чинниками. Як правило, ці та інші пропозиції, які мали скоріше експериментальний характер, неповною мірою включалися в коло містобудівних досліджень і не отримали належного теоретичного узагальнення, хоча вони мали гарне історичне підґрунтя.

Перший крок у цьому напрямі був здійснений Е. Сааріненом у його теорії органічної децентралізації, де вперше розглядається можливість реконструкції урбанізованих міських територій шляхом створення районів, подібних до середньовічних міст і спроможних вільно розвиватися [11, с.349]. Ці ідеї динамічного розвитку були підхоплені японськими метаболістами в їх теоріях і концепціях глобальних кластерних утворень [12, с. 48], а також в деяких сучасних пропозиціях щодо формування локальних кластерів [13, с.398].

Самодостатність подібних утворень особливо в умовах жорсткого ієрархічного підпорядкування форм і структур деякі дослідники ставлять під сумнів: «... хоча ідеї автономних спільнот та ієрархії присутні разом в органічній теорії, вони за своєю суттю протилежні і практично виключають одна одну» [7, с. 94].

Вихід з цього складного положення К. Лінч вбачає в іншій конкурентно спроможній концепції організації поселень та їх районів, яка відмінна від ієрархічної. Він пов'язує пошук подібних можливостей і концепцій із тенденціями до врахування порогової динамічності розвитку міста та його частин. «Інша можливість полягає в тому, що немає оптимального розміру ні взагалі, ні навіть для індивідуального міста, але існує серія граничних величин», серед яких «... темп зростання величини може бути значно важливішим, ніж сам розмір міста» [7, с. 189] чи його елементів.

Врахування динаміки перетворень дозволило К. Лінчу розробити концепцію моделі розвитку містобудівних форм та структур, яка отримала назву «перемінна мережа» і є основою для подальших архітектонічних перетворень. Сутність цієї пропозиції полягала у створенні містобудівної форми, розрахованої на «повільних» та «пришвидшених» мешканців з двома типами нерегулярних решіток – швидкісної, що контролюється

суспільством на регіональному рівні, і більш повільної під локальним регулюючим контролем окремих сусідств, спільнот, груп мешканців та ін. Як відзначає автор, «... наша комбінована модель належить одночасно до системи організації території, схеми комунікацій, «зернистості», щільності і функцій розподілу нагляду, циклів змін і техніки їх здійснення» [7, с. 220], тобто враховує перспективи архітектонічних змін в урбанізованому оточенні.

Деякі з дослідників, вивчаючи проблеми архітектонічного бачення предметного світу, спиралися на роботи класичної німецької філософії, праці мистецтвознавців і архітекторів, вказуючи на універсальну узагальненість поняття «архітектонічне» «як філософсько-естетичну і загальнонаукову категорію, що позначає надскладні процеси, які здійснює людина у світі» [11, с. 23] і «... як загальний момент, який відображає можливість будь-якого переходу явища від нижчого до вищого» [11, с. 29].

Один із перспективних напрямів досліджень архітектонічних перетворень штучного оточення людини лежить у сфері міської синергетики, де якісні трансформації розглядаються на тлі гармонізації урбоміського середовища відповідно до тетради Вітрувія – Альберті: «міцність, корисність, досконалість і краса». У перекладі на системні архітектурно-містобудівні поняття це означає міцність планувальної форми, корисність функціональної структури, досконалість просторово-часової організації та естетичну художність і красу їх композиції [12, с. 168].

Відповідно до урбосинергетичних уявлень міцність планувальних форм пов'язана з первісним її елементом – міською тканиною, яка, розростаючись і розвиваючись, ставала причиною і стимулом виникнення наступного шару урбоміського середовища – міського каркаса. Цей каркас найкоротшим, найбільш економічним і функціональним чином з'єднував між собою міське планування з регіоном через точки перетину зовнішніх і вилітних магістралей з межами міста, а також об'єднував у єдину мережу інші зовнішні «ворота» міста – залізничні, автомобільні, річкові та аеровокзали. Фактично міський каркас з його наземною, підземною та надземною інфраструктурами упорядкував і ефективно організував транзитний рух у вигляді багаторівневої, деревоподібної, відкритої до розвитку структури.

Її поступове розростання і перетворення ставали основою для виникнення наступної урбоміської форми і мегаструктури. Урбанізовані ландшафти, які за своїм масштабом складали конкуренцію природним ландшафтам, поступово формували навколо міського каркаса з його багаторівневими магістралями і транспортно-пересадочними вузлами багатоповерхову «хребтову» забудову зі штучними «тальвегами», «ярами», «долинами» і «схилами», які фактично утворювали новий штучний рельєф, а разом з його вертикальним і горизонтальним озелененням новий штучний урболандшафт.

У надвеликих містах, їх агломераціях і конурбаціях внаслідок інтенсифікації транзитних зв'язків надрегіонального рівня, що супроводжувалося виникненням міждержавних і континентальних транспортних коридорів, поступово виникали ознаки нової урбоміської гіперформи і структури – урбооболонки. Ознаки виникнення цієї глобальної форми, яку передбачив К. Доксіадіс у концепції ейкуменополіса, вже можна побачити в багатьох країнах Америки, Європи та Азії. Вона, очевидно, буде розвиватися відповідно до принципів поляризованих ландшафтів [14, с. 472].

Відповідно до урбосинергетичних уявлень ці чотири архетипи сучасного урбоміського середовища служать притулком для чотирьох спільнот його мешканців, які поділяються за ознакою сприйняття часу-простору на: містян, які віддають перевагу минулому; слободян, для яких найважливішими є цілі і цінності теперішнього часу; урбодян з пріоритетами у майбутньому; нарешті, поселян, для яких плин часу не відіграє визначальної у їх житті ролі і які, існуючи в «сільсько-міському континуумі», розуміють необхідність його глобальних перетворень.

При цьому містяни, віддаючи перевагу традиціям, прагнуть розселитися в історичній тканині міста; слободяни тяжіють до зон впливу міського каркаса; урбодяни, які значно більше пересуваються в очікуванні кращої долі, прагнуть включити свої оселі в урбанізовані ландшафти; а поселяни, за висловом Л. Гумельова, подібно до пасіонаріїв відшуковують у надрах урбанізованої оболонки прообрази глобального, планетарного і позапланетного розселення людства.

Це зовсім не означає жорсткої прив'язаності кожної зі спільнот до конкретної території з однією з домінуючих містобудівних форм. Процеси самоорганізації міських спільнот базуються на розумінні того, що «... спільноти зовсім не окреслені стабільно і жорстко, вони аж ніяк не вписуються одна в одну, небагато людей обмежують свій горизонт буттям всередині малої групи, багато з них приналежні до суспільного життя, минаючи локальне співтовариство» [7, с. 94]. Це означає, що у кожній з урбоміських форм, насамперед у міській тканині, повинні існувати напівавтономні осередки, де будуть жити у сусідстві представники кількох чи всіх чотирьох міських спільнот, у яких поступово склалися власні системи цінностей, естетичних поглядів і художніх смаків.

На необхідність врахування цих цінностей і смаків в урбанізованому оточенні вказували багато дослідників [1; 7; 12; 14; 15]. Такий підхід став можливим, оскільки «... місто стало розумітися як зосередження досягнень світової культури, включаючи твори архітектури та містобудівного мистецтва» [14, с. 130]. Спираючись на ці та інші погляди, а також беручи до уваги необхідність повернення сучасній архітектурі і містобудуванню втраченого статусу пластичних та тектонічних мистецтв, у міській синергетиці було запропоновано систему архітектонічного жанрового проектування [16, с. 116].

Підґрунтям для неї слугували стереотипна поведінка представників міських спільнот, їх художньо-естетичні вподобання. Вони коливаються в діапазонах між симетричними композиціями, яким надають перевагу містяни, дисиметрією оточення для слободян, ритмічними композиціями урбодян й еврирмічними формами для поселян. Жанр архітектурної топіки (архітектопіки) містян орієнтує їх мистецтво на виявлення духу місця (*genius loci*) в історичному контексті за допомогою принципу *ad hoc* (до місця), традиційних монументальних і симетричних композиційних форм та архетипових символів (небосхил - купол, ліс-колонада, дім-віадук, місто-дім та ін.).

Архітектурна риторика (архітекторика), як мистецький жанр для задоволення художньо-естетичних запитів слободян, схильна до риторичної, іноді багатослівної і пишномовної прикраси асиметричного середовища міських каркасів, яке стимулює відродження складних симетрично-ритмічних композицій, подібних до урбаністичного епосу і драми. Архітектурна тропіка (архітектопіка) призначена забезпечити художню виразність урбоміського середовища для переважаючого розселення урбодян. Його виразність посилюється художніми тропами, методологічно запозиченими в літературі (стилістичними фігурами-метафорами, порівняннями, метоніміями та ін.), за допомогою яких посилюється образність ритмізованих композицій урбанізованих ландшафтів, що сприяє створенню їх нової топоніміки.

Завершальним найвищим щаблем концепції жанрового проектування стає архітектурна поетика (архітектетика), мистецтво якої відповідає пасіонарному смаку поселян, схильних до революційних перетворень і пошуку нових, ще небачених образів і символів урбооболонкового шару штучного оточення *Nomo urbanus* (Людини міської) [16, с. 117].

Таким чином, на кожному з рівнів урбоміського середовища – міської тканини і каркаса, урбанізованих ландшафтів і оболонки – поступово, шляхом перетворень формується своєрідне, зі специфічними естетичними ознаками штучне оточення. У міській тканині домінує естетика історизму, якій притаманна увага до історичних стилів як класичної, так і модерністської та постмодерністської архітектури. Внаслідок насиченості міського каркаса технічними пристроями і комунікаціями, багатоповерховою хребтовою

забудовою в зоні його впливу починає переважати естетика техніцизму – естетика, за словами К. Фремптона, «селегантної інженерії».

У зоні урбанізованих ландшафтів діючою силою стає організмична естетика, відповідно до якої мегаструктурні утворення, об'єднуючись у штучний ландшафт, надають йому рис, які маскують його «долини», «схили», «острови» й «архіпелаги» під природні об'єкти з їх новою топонімікою та естетикою. У майбутньому гіперурбанізована планетарна оболонка стане полем розгортання найменш дослідженої ноосферної естетики, яка, базуючись на ідеях П. Тейяра де Шардена і В. Вернадського, буде розвиватися зусиллями архітекторів-пасіонаріїв у напрямі створення нових художніх методів та естетичних принципів, подібних до антиестетики «віталізму» К. Танге, естетики аркологічної архітектури П. Солері, параметричної архітектури З. Хадід. Можливо, що родючим підґрунтям для розвитку цих та інших естетичних концепцій стане нова, подібна до фрактальної геометрія, яка, відштовхуючись від геометрій Евкліда, Римана та Лобачевського, буде спроможна у нових і революційних художніх образах відтворити естетичні погляди людства.

Слід підкреслити, що вирішення проблем співіснування, з одного боку, міського середовища і міської культури, а з іншого – урбанізованого оточення і масової культури сьогодні пов'язано з кількома тенденціями розвитку штучного оточення. Серед них найбільшої вагомості набувають процеси спочатку протистояння і поляризації, а потім протиборства і поглинання урбанізованим оточенням міського середовища. Разом із тим, намічається тенденція до самоорганізації цих середовищ, що супроводжується гібридизацією і синтезуванням, а в кінцевому рахунку архітектонічним перетворенням їх форм, структур і організацій.

Один із продуктивних і перспективних напрямів досліджень, діагностування і контролю за цими перетвореннями пропонує міська синергетика з її наслідуванням і оновленням випробуваної віками архітектонічної формули Вітрувія – Альберті, пристосованої до умов гармонізації штучного оточення Людини міської. Такий підхід, відкриваючи нові перспективи гармонізації, сьогодні потребує розширення і поглиблення кола існуючих архітектурно-містобудівних досліджень у напрямі створення сприятливих умов для безконфліктної життєдіяльності і розвитку культури різноманітних міських спільнот в єдиному урбоміському середовищі, що постійно змінюється і трансформується на тлі архітектонічного оновлення естетичних поглядів і потреб усього людства, а також повернення архітектурі та містобудуванню статусу тектонічних мистецтв.

Висновки:

1. Динамічна сутність архітектурного простору сприймається як *змінність* просторової системи. Як базові просторові одиниці виділяються основні просторові архетипи, що сформувалися в ході освоєння людиною природного навколишнього середовища.

2. Історична динаміка просторових архетипів в архітектурі при переході від традиційного суспільства до техногенного відповідає поступовій смисловій трансформації базових архетипів *вежа* та *лабіринт*, їх геометричному зрощенню. Симбіоз кругового та вертикально спрямованого руху відображає динамічну спрямованість та прискорення психологічного, технологічного та соціального освоєння архітектурного простору.

3. Зміна уявлень про архітектурний простір як базовий предмет архітектури на сучасному етапі розвитку техноцивілізації вимагає зміщення акценту в розумінні суті об'єктивного формування: від матерії до енергії, від маси до сили, від сили тяжіння до рухової активності людини. Зі зміною у розумінні ролі архітектури починають домінувати нові якості просторової організації: мобільність, мінливість, багатовимірність, синхронізація.

4. Новий напрямок у теоретичному аспекті архітектури пов'язується з виявленням динамічних характеристик архітектурного простору та розглядається як особливий,

актуальний та перспективний методологічний підхід до дослідження об'єктивного простору в архітектурі. Розробка фундаментальних проблем архітектури з динамічного погляду полегшує розуміння взаємовідносин традицій та новаторства, творчого освоєння історичного досвіду, соціально-функціональних аспектів формоутворення.

5. Слід вдумливо підходити до створення архітектурних форм, які повинні бути не просто самовираженням архітектора і прагненням до оригінальності, але покликані служити людям, роблячи їх життя максимально комфортним фізично і емоційно. Особлива увага має приділятися організації міських просторів – як найбільш складним та багатошаровим.

6. Варто зазначити, що вирішення проблем співіснування, з одного боку, міського середовища і міської культури, а з іншого – урбанізованого оточення і масової культури сьогодні пов'язано з кількома тенденціями розвитку штучного оточення. Серед них найбільшої вагомості набувають процеси спочатку протистояння і поляризації, а потім протиборства і поглинання урбанізованим оточенням міського середовища.

7. Привабливість міст визначається безумовними плюсами міського життя, яке в рази збільшує темпи соціокультурного розвитку сучасного суспільства. Аналізуючи життя міста, ми фактично аналізуємо життя суспільства в цілому, оскільки значна частина населення є або жителями міста, або планують ними стати.

Література

- [1] Аурелі П.В. Можливість абсолютної архітектури. М: Strelka Press, 2014. 304 с.
- [2] Гутнов А.Е. Еволюція містобудування. М.: Будвидав, 1984. 156 с.
- [3] Білоконь Ю.Н., Фомін П. Наука та творчість в архітектурі. К.: Логос, 2016. 212 с.
- [4] Білоконь Ю.М. Регіональне планування (теорія і практика). К.: Логос, 2018. 246 с.
- [5] Бистряков І. Естетична парадигма управління урбанізованим простором. Досвід та перспективи розвитку міст України. К., 2019. Вип. 22. С. 122-135.
- [6] Дженкс Ч. Мова архітектури постмодернізму. М.: Будвидав, 1985. 136 с.
- [7] Лапшина Є.Г. Проблема моделювання архітектурного простору на етапі. Вісник КазДАБА. Алмати: Казахська головна архітектурно-будівельна академія, 2015. №2 (56). С.54-58.
- [8] Лінч К. Досконала форма у містобудуванні. М.: Будвидав, 1986. 264 с.
- [9] Мерлен П. Нові міста. М: Прогрес, 1975. 255 с.
- [10] Павлів А.П. Сучасне моделювання локальних кластерів в урбанізованому середовищі. Містобудування та територіальне планування. К., 2018. Вип. 68. С. 347–356.
- [11] Розельсон І. Основи теорії дизайну. М: Пітер, 2007. 218 с.
- [12] Сьомка С.В. Основи дизайну архітектурного середовища: підручник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 480 с.
- [13] Тімохін В.О. Архітектура міського розвитку. 7 книг з теорії містобудування. К., 2018. 629 с.
- [14] Трошкіна О.А. Синтез візуальних видів мистецтва: архітектура, фотографія, кінематограф. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Київ, Випуск 43. 2017. С. 325-331.
- [15] Шило Н.М., Мельник О.Р. Форма як психологічний чинник, що впливає на сприйняття архітектурного об'єкта. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Київ, Випуск 50. 2017. С. 115-118.
- [16] Щурова В.А. Відновлення утилітарних, функціональних і естетичних якостей первинної житлової структури – двору. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Київ, Випуск 41. 2017. С. 238-241.

References

- [1] Aureli P.V. Vozmozhnost' absol'yutnoy arkhitektury. M.: Strelka Press, 2014. 304 s.

- [2] Gutnov A.E. Evolyutsiya gradostroitel'stva. M.: Stroyizdat, 1984. 156 c.
- [3] Belokon' YU.N., Fomin P. Nauka i tvorchestvo v arkhitekture. K.: Logos, 2016. 212 c.
- [4] Bilokon' YU.M. Regional'ne planuvannya (teoriya i praktika). K.: Logos, 2018. 246 s.
- [5] Bystryakov I. Esteticheskaya paradigma upravleniya urbanizirovannym prostranstvom. Dosvid ta perspektivi rozvitku mist Ukraïni. K., 2019. Vip. 22. S. 122–135.
- [6] Dzhensk CH. YAzyk arkhitektury postmodernizma. M.: Stroyizdat, 1985. 136 s.
- [7] Lapshina Ye.G. Problema modelirovaniya arkhitekturnogo prostranstva na sovremennom etape. Vestnik KazGASA. Almaty: Kazakhskaya golovnyaya arkhitekturno-stroitel'naya akademiya, 2015. № 2 (56). S.54-58.
- [8] Linch K. Sovershennaya forma v gradostroitel'stve. M.: Stroyizdat, 1986. 264 s.
- [9] Merlen P. Novyye goroda. M.: Progress, 1975. 255 s.
- [10] Pavlív A.P. Suchasne modelyuvannya lokal'nikh klasteriv v urbanizovanomu seredovishchi. Mistobuduvannya ta teritorial'ne planuvannya. K., 2018. Vip. 68. S. 347–356.
- [11] Rozel'son I. Osnovy teorii dizayna. M.: Piter, 2007. 218 s.
- [12] S'omka S. V. Osnovi dizaynu arkhitekturnogo seredovishcha: pidruchnik. Kiïv: Vidavnistvo Lira-K, 2020. 480 s.
- [13] Timokhin V.O. Arkhitektura mis'kogo rozvitku. 7 knig z teoriï mistobuduvannya. K., 2018. 629 s.
- [14] Troshkina O.A. Sintez vizual'nikh vidiv mistetstva: arkhitektura, fotografiya, kinematograf. Suchasni problemi arkhitekturi ta mistobuduvannya. Kiïv, Vipusk 43. 2017. S. 325-331.
- [15] Shilo N.M., Mel'nik O.R. Forma yak psikhologichnyi chinnik, shcho vplivaê na spriynyattya arkhitekturnogo ob'ekta. Suchasni problemi arkhitekturi ta mistobuduvannya. Kiïv, Vipusk 50. 2017. S. 115-118.
- [16] Shchurova V.A. Vidnovlennya utilitarnikh, funktsional'nikh i yestetichnikh yakostey pervinnoï zhitlovoï strukturi – dvoru. Suchasni problemi arkhitekturi ta mistobuduvannya. Kiïv, Vipusk 41. 2017. S. 238-241.

DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF SPATIAL ARCHETYPES IN THE TRANSITION TO TECHNOCIVILIZATION

¹B.O. Prystuplyuk,

pristbogdan@ogasa.org.ua, ORCID: 0000-0003-0676-6691

¹*Odesa State Academy of Construction and Architecture, Odesa, Ukraine*

Abstract. The article is devoted to the study of the dynamics of the development of spatial archetypes in the transition to technocivilization. Particular attention is paid to finding new approaches to the development of historic cities and their centers, ideological and methodological foundations of preservation of architectural monuments, as well as historical and architectural heritage, its use and development in a foreign, ie man-made environment and globalization. It was found that the main trends in solving the problems of coexistence, on the one hand, the urban environment and urban culture, and on the other - the urban environment and mass culture today are associated with several trends in the development of artificial environments. Among them, the most important are the processes of first confrontation and polarization, and then confrontation and absorption by the urban environment of the urban environment. It is proved that the attractiveness of cities is determined by the unconditional advantages of urban life, which increases the pace of socio-cultural development of modern society. The development of the concept of architectural space as a dynamic system and the identification of its humanitarian basis, which through architecture is invariably translated into the environment of human existence within the framework of any social system - from traditional to man-made.

Keywords. Architectural space, technocivilization, spatial archetypes, modern architecture, urban planning, urbanism, planning entities.